

Morituri

Михайло Старицький

Поема

Ой сталася зрада поміж старшини
У січі страшній Берестецькій:
За биті таляри, за села, млини
Продав своє військо Грушецький, –
І скривджений гетьман, преславний Богдан,
Летить за Гіреєм з кривавих полян...

Без батька лишились коругви рясні,
Окрились болотом, возами,
І гинуть завзяті й самі, навісні,
І ллють кров ворожу річками...
Знемігся Ярема в шаленім бою, –
Від пекла одводить кінноту свою.

Він голодом знищить задумав орлів,
Завдать їм нелюдської кари,
Бо силу військових обозних возів
Угнали на втеках татари;
І змовкли гармати, розвіявся дим, –
Завзятців оточено військом густим.

Проходить дві доби, і третя мина,
А вийстя із пастки немає.
Поїли, що малось, усе до зерна, –
І голод борців облягає,
Злетіла на них безпорадна біда –
У вічі їм смерть зазирає бліда!

І муки та скрута вилили крадькома
До стану козацтва й посполих, –
І ремство понуре докору здійма,
А розпач охоплює кволих...
І потай опівночі йде старшина
На раду останню в намет Богуна.

"Що діять нам, друзі? – пита Джеджалій. –
Невже без кривавого бою
Напасник хижацький з нас виточить лій
І вигубить смертю лихою?
Ні, завтра ж я кинусь у січу страшну
І в бенькеті славнім з орлами засну!"

"Твій запал, наш батьку, вихвалює всяк, –
Богун Джеджалію на теє, –
Але ж Україні одважний вояк
Тепер найдорожчий за всеє:
Повинність є наша вояцтво щадить –
І тим моє серце всі три дні болить".

"Без хліба те чудо вчинити шкода, –
Йому відрікає Чарнота, –
Підкошує силу козачу біда
Та зігнана ляхом голота...
Немає рятунку; єдиний кінець –
Ушкварить катюгам кривавий ралець!"

"Та й військо валятись не буде дарма, –
Додав ще Лисенко-Вовгура, –
Усякого лютість скажена пройма,
До бійки аж труситься шкура...
Що й мови? Хай гинуть лихі вороги,
А ми тут поляжем усі до ноги!"

Богун усміхнувся: "Ти й з пекла чортів
Розпудиш, мій друже Іване!
Але ж на Вкраїні, у кривих братів,
Без нас лихоліття настане!
Ми мусим завзяття відсунути пріч
І рідному краю віддати всю міч.

Я знаю, що любо потішить в бою
Широке, лицарське завзяття;
Але спогадайте про неньку свою,
Про вічне над нею закляття:
Коли вже останніх синів похова,
Похилиться з туги і тирса-трава!

На рідні оселі, на луки, лани
Злетяться ті шуляки гарма,
Ой стануть над людом знущатись пани
Та знов запрягать його в ярма...
І воля добута, і любий наш край
Тоді вже довіку, до суду – прощай!"

Замок, і здавила їх дума трудна,
Чубами схилились понурі,
І в серці знялися від самого дна
Їм болі пекучі та бурі,
Зірнуло зітхання чи стогін – і ось
Гартоване око сльозою взялось...

"Ох, – Дуб обіззався, – немає добра
Другого від краю до краю,
Як наші простори, як хвилі Дніпра,
Як схови зелені у гаю,
Як темні діброви... Ой серце болить!" –
І тиша могильна упала на мить.

"Послухайте, друзі, пораду мою, –
Оззався Богун тоді тихо, –
Коли нас учує господь у раю,
То, може, й минеться ще лихо:
У Вилах багnistих нам можна якраз
Зробити таємний, вузесенький лаз".

І всі мов остербли від слова того,
Спалахнула мова крилата:
"А чим загатити, зміцнити його?
Навколо ворожа гармата!
Пантрують нас пильно ляхи щочасу,
Та й де на ту гатку добуть тарасу?"

"За тарас нам стануть киреї, свитки,
Жупани, кульбаки, ряднини...
І все, що ми знайдем, хоч навіть шапки,
Аби загрузить трясовини,
Та є ще навколо сікняг, лепеха –
Притрусим загату, одурим ляха!"

"Овва! Та Ярема ж на чорта удавсь, -
Аж плюнув з досади Чарнота, -
Не так він сутужно повками оклавсь,
Щоб наша укрилась робота...
Та й то ще, як суне поспільство з жаху -
Потопить одразу загату плоху".

"Звичайно, ту справу, - озвався Іван, -
Робить потайним(и руками
Чи глупої ночі, чи в сильний туман,
Чи місце окривши возами..."
"Ні, краще, - додав Кривоносий Максим, -
Пустить із гармати надоккола дим!"

"Так, батьку, й я думав, - на теє Богун, -
Більмо їм поставить на оці:
Підняти фальшивий "вояцький бурун",
Та тільки на другому боці, -
Немовби пробиться силкуємось ми,
А лаз і спровоить під сховом пітьми...

А щоб одурити Ярему притвмом,
Хай з'явиться хто, як зрадничий,
До нього і видасть за гроші цілком
Наш умисел ніби тайничий, -
Що там у болото гукаєм дарма,
А маєм тут битись повками всіма".

"Ой ловко! - Вовгура сміється. - Бігме!
Ушкваримо ворогу штуку!
Коли ж но розчуха, то лютість пройме
Ножами Ярему-звірюку!"
"А хто ж би, - озвався Максим, - захотів,
На муках пекельних той спробувать гнів?"

Змішались... а потім зірвалось: "Я! Я!"
Заграло лицарське завзяття...
Вклонився Вовгура: "Мене, гультяя,
Пошліть до катів, мої браття!
Ви - сила України, вас треба в бою,
А я лиш дратую недолю свою!

Даруйте ж, о друзі, потіху мені
Пошити у дурні Ярему,
Вас визволить, любих, з цієї пені
На валку криваву, окрему:
За неньки відпочин, за усміх їден
Я всякі тортури стерпіти ладен!"

Мовчить товариство і оком смутним
Спинилось на славнім завзятті...
По хвилі ж промовив найстарший Максим:
"Що ж, правду він висловив, братці, -
Тут наша погибель усім дочиста,
То хай же за неньку він здійме хреста!"

"Спасибі вам, друзі, за ласку оту, -
Підняв Іван високо руку, -
Клянуся, що сповню повинність святу,
Бодай і за тяжку муку...
Нехай Україна у щасті буя,
У тім нагорода і втіха моя!"

Всі кинулись чуло вітять, обнімать
Товариша-друга востаннє;
Німіло йно слово... Чого пожадать
Бездольцю на вічне розстаннє?
Та так не промовив ніхто і разу,
А тихо відходив, утерши сльозу...

На мить промайнула нудьга у орла, -
І, руку потиснувши Дубу,
Він кинув хапливо: "У нас, край села...
Знайди мою матінку люблю...
Віддай оцього їй від сина хреста...
Хай неньки молитва до бога зліта!

Щасти ж вам, братове, у всьому повік,
Найпаче ж у справі кривавій!" -
До всіх він уголос, нарешті, прорік
Та й скрився у темряві млявій...
І тихо в наметі, і коло гурта
Незважена туга, як ніч, огорта!

Не сейм то гукає, не бучний турнір,
Не свару здіймає розрада, -
Святкує звиягу король Казимир
У пишнім шатрі Цареграда:
На той урочистий, крулевський заклик
Зібралось гроно вельможних владик.

І повно повсюди спанілих поваб:
Тут - злото, грезет, оксамити,
Там - пишні саєти, волоський єдваб,
Яскраві зірки-самоцвіти...
Ген срібні місюрки, гартована сталь,
По зброї коштовній - турецька емаль...

На першому місці король возсіда,
Ліворуч посланник турецький,
Праворуч пиша якась постать бліда -
Хоробрий то князь Вишневецький,
А далі магнати, лицарство й навкруг
Ватага придворців і тиснява слуг.

Лисняться червоні обличчя гостей,
Утіхою світяться очі,
Розложистий гомін шумливо росте,
Буя серед глупої ночі;
А світло вогнисте мигоче, пала
Круг повного всяких розкошів стола.

І келех тяжкий, щирозлотий гуля...
Медів та венгжину уволю;
Всі хвалять славу свого короля,
А більше - магнатську сваволю...
І вигуки жваві "Нех жиє! Віват!"
Лоскочуть гордоту сліпу королят.

Озавсь найясніший - і гомін ущух:
"Подяка лицарству за шану;
Не я тільки знищив бунтовничий рух
І збив неподужність Богдану,

Причинник звитязі другий отут єсть –
Йому то довліє і слава, і честь...

А хто ж той завзятець, той славний вояк,
Краса всього світу лицарству?
Хто край боронив від ворожих сіпак?
Відомо те пишному панству...
За славного ж князя цей келех вина!"
І гойно озвалась на те старшина.

"Спасибі яснішому крулю і всім! –
Князь в відповідь слово здійсмає. –
Але ж ще, панове, вітатъ потерпім,
Поки-но пся крєв поздыхає...
Поки хоч єдина гадюка сичить –
Нам годі безпечно спочити й на мить!

Недобитки псині я колом обліг,
Одрізав їх мажі з харчами...
Там ставсь уже голод... все падає з ніг...
Ось-ось заберем їх руками...
Щодня у них більше стає втікача
І прямо на палі до мене влуча...

Але ще сидять там запеклі в боях:
Богун, Кривонос і Чарнота;
Коли поарканю і видушу птах,
Тоді-но лишиться мерзота:
Тим падлом я скрізь затасую плеса!" –
Так мовив Ярема, лицарства краса.

"Ха! Ха! Досконале! – магнатство гука. –
За князя наш келех! До сполу!"
І ось у ту хвилю чиясь-то рука
В шатрі одітнула приполу,
І вголос віщує шабльований пан:
"Віддався козачий отаман у брані"

"Нарешті!" – аж руки Ярема потер...
Зірвались вівати навколо:
"Настане розплата, панове, тепер..."

І в князя насупилось чоло:
"Ввести сюди бранця, ясніший, дозволь!"
І рухом правиці дав згоду король.

Ввіходить у путах залізних Іван
І ницо навколішки пада:
"Ясніший королю, ти батько і пан,
А ми твої вірнії чада...
Цілком я життя віддаю королю,
Сказать тільки слово правдиве молю!"

"Хто естесь?" – питає з погордою князь.
"Отаман, Данило Кандиба!"
"На палю! – князь зикнув та шаблею –
брязь! –
До палі ще пекло і диба!"
"Дай, княже, хоч слово сказати, а кат

Ще матиме часу знущатись стократ!"
"Що маєш?" – круль мовив, а князь аж поблід.
"Ясніший! Там сталась розрада:
Голота кричить, що віддатися слід,
Бо з голоду пухне та пада,
А зла старшина, їм усім навпроти,

Гвалтовно жада на погибель іти...
Я став за голоту, кричав, що круля
Нам треба о ласку благати;
Але Джеджалій з старшиною гуля,
Мене ж поволік до гармати
Й за те, що я люд бунтувати хотів,

Ще мав мені всипать добрячих київ.
Звичайно, я втік, зацуравши згола
Те кляте, лихе отамання...
Тепер ворождою це серце пала
І помсти жада за знущання!
А втім, щоб упевнить його мосць ясну,

Готов я магнатству відкрити таїну...
Задумав Чарнота пробитися пріч

З козацтвом у обляги сонні
І має ударить напевне цю ніч
Край дуба на лави коронні;
Щоб левів же княжих назад залучить –

Він буде фальшиво в болото палить!"
Посинів Ярема: "Гей, приску йому!
Нехай це зміцнить на тортурі!"
"А правда!" – регоче магнатство тому...
Здавилося серце Вовгурі;
Проте він байдуже йому дповіда:

"Цей жарт козакові пустяшна біда!
Я хтів, не жаліючи крові та сил,
Панам своїм стать до підмоги, –
Спровадить коругви бунтовнику в тил,
Так мають калічити ноги!"
"Правдиво! – регочуть. – Хай кидає кат

Весь жар за халяви, не палячи п'ят!"
Спокійний Вовгура, не скривиться й твар,
Стоїть він, байдужий та смілий...
Від тіла живого розноситься гар,
Чадить на той бенькет сп'янілий...
"Чи правду ти кажеш, чи брешеш, як пес?"

Князь крикнув і править катовних колес...
"Благав я, – озвався Іван, – короля,
Сам дався вельможним у руки,
А пан найясніший за вірність зволя
Мене попустити на муки.
Я панський інтерес тепер бороню,

А князь в нагороду підсипав огню!"
"На смерть замордую!" – Ярема гука...
А круль йому тихо: "Мій княже!
Його нам замучить на смерть не рука,
Бо певен, що правду він каже,
Та й гонор лицарський того не зволя..."

І в мить ту навколо здригнулась земля...

Гукнули гармати удруге, й луна
Аж котить громи на болоті...
Збентежилась зразу уся старшина,
І бенькет замер на турботі...
І келехи, й жбани летять із стола...

"До броні! До бою!" – вся шляхта вола...
Як буря у лісі дерева зруша,
Так лагерь зірвався на ноги:
Той джуру гукає, той зве гармаша,
Той біга шалено з тривоги...
Рев сурем, дзвін броні, брех панських хортів,

І гвалт навіжений мов з пекла злетів.
Аж ось надбігає від поля гінець
І здалі кричить у розпачі:
"Всі кинулись стяги на другий кінець,
А сили пекельні козаці
На нас напірають з цієї сторони

І ринуть на лави, мов ті буруни!..
"Вернуть їх! – Ярема від гніву поблід... –
На цей бік згромадить до кучень!"
"За що ж мордувати було мене слід?" –
Озався відрадісно мучень.
"Цить, хлопе! Ось плата зрадливому псу!" –

І князь йому кинув дукатів кису!..
Лисенка звільнили від муки умиць,
Та що йому лядські знущання?
Хоч печене тіло болить і горить,
Зате ж на душі раювання,
Неначе ширіє молитвений спів:

Він рідному краю вертає орлів!

3

Вже цілую добу спиня Джеджалій
Усі королівські потуги;
Даремно лютує Ярема-палій

І напади чинить навкруги:
Гусари крилаті, драгуни ясні
Бурунами ринуть, немов навісні...

Проте їм не зрушить широкі ряди
Возів, що склепились гаками;
І гинуть ляхове з лихої біди –
Їх пекло стріча між возами...
І кулі, і списи, і леза мечів
Скидають снопами шалених у рів.

А маж обскакати немає снаги:
Праворуч, ліворуч – багнюка;
Аж казиться гетьман – то рве береги,
То знову по табору грюка...
З ним князь Вишневецький, плече із плечем,
Кричить що є духу: "Вогнем і мечем!"

То гуркіт, то стогін по хвилі малій,
То гемонські вигуки врави;
По гарду, як вихор, літа Джеджалій
І словом обурює лави,
А збігле поспільство, та баб, і дівчат
Він далі відсунув од маж і гармат.

Тим часом у Вилах, під сховом пільми
Та диму, йде потай робота
Вірнішими неньці Вкраїні дітьми, –
Між ними Богун і Чарнота,
Та ще вікопомний Максим Кривонос:
Їм всім визволятися визначив льос.

Хвильку ж Джеджалію та Дубу з Крутим
Впав жереб тут голови класти,
Боронячи тил визволенцям отим
Від лядської злої напасті –
І кожен справляє свій лицарський труд,
Аби тільки щастя дізнавсь його люд!

До півдня у Вилах проміж лозняка
Вже биндою гатка маріє, –

Хитка та зрадлива, а все ж козака
Самого втримати здоліє...
Лаз пробує перший Богун, а за ним
Плазують лейстрові один за одним.

Так всі опинились на тій стороні,
Що в Вилах мостили загату;
Вже Дуб од возів постачає сотні,
Туди перевівши гармату,
А те, щоб не впало Яремі знаки,
Натикав по межах він густо шапки...

Узяти Вовгуру наказує круль;
Докажчику скручують руки,
І ставлять на берег під посвисти куль,
Ще й варту дають до "гадюки"...
В крові йому ноги, на шиї аркан,
А в очах від щастя аж грає туман.

Лютує Ярема: "Мерщій гармашів!
Ми з бидлом, я бачу, загречі;
Послать їм залізних, добрячих книшів,
А в вічі рясної картечі!"
Вовгуру охоплює розпач сліпа,
І серце смолою йому окипа.

"Ой боже єдиний, поглянься на нас,
Не дай загинати в неслав'ї,
Почуй же наш стогін і змучений глас,
Забач наші сльози крівав'ї!
Рятуй свою правду, тебе я молю! –
І потім уголос мовля королю:

"Ясніший мій крулю. Тут нижче є брід,
Принаймні я чув од Максима,
Коли не бентежить стрільбою нарід,
То можна би стать за плечима,
І з тилу ударить на нього смерком,
Та й взять, як у шапку, всю ледач цілком".

Король необачний на раду зважа

І каже затримать гармати;
Хоч слово те князю мов лезо ножа,
А мусить, проте, послухати...
І от, поки в піхвах дрімає крива
Та броду шукають, – то час не трива...

А Дуб з Джаджалієм замітили рух
В ворожій гарматі за плесом:
"Гей, хлопці! – гукнули. – Поставте "сопух",
Та купку ту виложіть тесом!
А сами заляжте, ударте з рушниць,
Нехай нам і панство уклониться ниць!"

Ревнули "сопухи", мушкети їм влад...
Знявсь пил у ворожому стані –
Тріски полетіли з гарматних осад,
Кварцяні лягають, мов п'яні...
"Картечі їм! Пекла!" – коронний гука,
І вдарили разом з гармат сорока.

"Жвавіше, козацтво! – кричить Джеджалій
Не дай їм і глянути в січі!
Пропали гармати, так куль не жалій,
Сипни, як горохом, у вічі!"
"Чого тут жаліти? Ми вірні клятьбі,
Та от тільки лихо – припасу дастьбі!"

А бомби ворожі на шмаття все рвуть;
Завзятцям змежаються очі,
І в гарді все ширша та ширшає путь...
"Гей, друзі, держімося до ночі:
Вже тягне туман від болота густий,
А нічка дасть раду!" – втішає Крутий.

І справді, небавом замовкли громи,
Як збіглися померки ночі...
"Тепер, – каже Дуб, – скористуємось ми:
Зостануться з нами охочі,
А решта без спіху нехай по черзі
За плесом зника в кучерявій лозі.

Коли ж но перейде все військо, тоді
Настане черга і голоті,
Та тільки тлумачити треба орді,
Аби не спиралась в болоті;
Ми ж сами, нарешті, закінчим хвоста,
Коли не поляжем отут без хреста!"

Ніч темна упала, і тиша кругом;
У місці лише, де голота,
Ще падає стогін, а то і гуртом
Здіймає ридання жонота:
Нещасная мати даремно дітей
Безпомічних тулить до всохлих грудей...

А ген божевільний аж землю куса,
А другий качається з муки,
Той бога блага, той кляне небеса,
Аж ось розляглося: "Тікаймо! Є лаз!"
І вихором табір порвався ураз...
Ой знявся до світа у стані содом –

Голота зламала вудила:
сказу-розпуки...
Уздріла загату, порвалась притьмом
І зараз її потопила...
Сказившись од жаху, вона від лози
Помчалась потоком ламати вози.

"Куди ви, нещасні?" – спиня їх Крутий;
Вони ж лементують: "Ой зрада!
Нас кинули тут на погибель брати й
Нам помсту лишила розрада!
Прокладуй дорогу проміж тих возів:
Ачей зміня ворог на ласку свій гнів!"

"На бога зогляньтесь! Верніться, сліпі! –
Кричить Джеджалій що є сили. –
Вас змиє той ворог у власній ропі,
Аби його тільки впустили...
Несе вас у зуби до дьявола жах,
А можна згрузити ще прорву в гатках!"

"Не вірим! Із нашої шкіри плели
Ви ретязь на вчинок зрадецький;
Так з вашої, може, собі постоли
Пошиє тепер Вишневецький!"
"Скажені! – спиняє їх Дуб з кількома. –
За вас же ми гинем!..." Та й мови дарма!

Як горами рине на морі прибій
І впину нема його ході –
Так супроти сили тій жмені слабій
Встояти в борні було годі:
Прорвались, мов хвилі страшні, до возів...
Отаман аж руки до неба підвів:

"Ой боже! Потемрив їх голод жахний,
Надходить остання година...
Що ж, друзі? Хоч випав нам жереб сумний,
Зате ж не умре Україна!
Раз мати родила, не двічі й вмирать:
Така наша доля, така наша стаття!

Ген виспа, навколо тванюка без дна.
Тягніть, де є в мажах драбина;
Поки між возами реве навісна,
Опинимось там до єдина...
Нас більше не буде, як сот півшоста, –
Клянїмся ж умерти усі дочиста!"

І всі поклялись... А голота давай
У розпачі гард руйнувати...
Не стямивсь і ворог, зумившись украй,
А князь таки вдарив з гармати...
Знявсь лемент... благають – ощади нема!
Нарешті король вже правицю здійма.

Підскочив Ярема: "Одура страшна!
Я чую тут зле ошуканство:
Там бидла лишилось но жменя одна,
Кудись провалилось поганство!
Ну, скоро дізнаю, що зрадив цей зух,
Натішусь, поки свій не випустить дух:

На смальці підшкварю, на колі зігну,
Здеру по шматочку три шкури,
А далі на палю наткну сатану,
Придумаю й інші тортури!..."
Але супокійно Лисенко вчува
Ті повні звіроцтва та злоби слова...

4

Ввірвались у прорву зле-люті ляхи –
Давай неозбройних локшити:
Послались по полю широкі шляхи,
Безвинною кров'ю політі...
І стогін, і лемент, і крик дітвори
Знялися до неба і впали згори...

Нарешті й король Казимир надлетів
Побачить лицарське буяння,
Так поле криваве яснішому гнів
Змінило на тяжке зітхання;
Він крикнув: "Доволі вже крові лиття,
Я всім недобитим дарую життя!"

"Як всім? – сперечає Ярема крулю. –
Та онде на виспі гадюки;
Коли найясніший ма стільки жалю,
Що бидло боронить од муки,
То я би дозволу од влади волів,
Хоч тих не пускати на волю шмелів!"

"На волю? Для чого? Забрати в полон,
А крові більш лити не треба:
Окрити їх густо з усіх но сторон –
Най любий мій князь не поGREба...
І мусять без гвалту віддатись вони
На певну покуту своєї вини".

"То бестії, шельми, заядлий то звір,
Лютіший за чорта утрое,
Якого не зламиш, мій крулю, повір,
І труп його шкоди наброе..."

Я б попів розвіяв тих підлих рабів,
Проте нехай буде, як ти повелів!"

І виспу навколо ключем огорта,
Мов хмарою, сила ворожа...
А в стані козацім на сході гурта
Йде рада остання, побожа:
Проказує вголос молитву Калаш,
І тихо шепочуть усі: "Отче наш!"

У кожного никне від дум голова
На ковані січами груди...
Вітрець лагідненький чуби колива,
Гра сонце на зброї повсюди,
І має в середці плахиною стяг,
Той свідок правдивий славетних звитяг...

І щось ворухнулось у дужих серцях:
Садочок вишневий... хатина...
На покуті мати... дівчина в квітках...
Мала в сповиточку дитина...
На призьбі старезний, сивесенький дід...
І жаль їм здійснювся, і вид їм поблід..

Але ж по хвилині стріпнулись чуби,
Шапками накрилися чола,
Звелися постави, немов ті дуби,
Розправились груди всі згола,
Палкими ключами забилася кров,
І очі завзяттям спалахнули знов...

"Візьмім опрощення востаннє, брати, -
Прорік Джеджалій урочисто, -
Нехай нас на той світ проводять кати
Та й згинуть за нами всі чисто!
Покажем, як славне козацтво вмира,
Як сміло Кирпатій у твар зазира!"

"Так, батьку, покажем! - гукає загін, -
До рук не дамося живими!"
"Спасибі! - відмовив одрадісно він

І став обніматися з ними. –
Хто перший улучить на той світ, нехай
Вовгурі у бога благає за рай!"

А ворог тим часом геть виспу обліг,
Гінця до борців засилає:
"Дивіться, до смерті – їден вам поріг;
Здавайся ж без одсічі, зграє!
Життя вам дарують, за вашу ж вину
Почешуть лиш гречно подлячу спину!"

"Не діждете, кляті! – клекочуть орли. –
Посуньтесь – станем в пригоді:
Скарбів тих нема, щоб купить нас могли,
А смертю лякати нас годі!
Кума нам знайома ще з бозна-коли, –
Як брат із сестрою, ми з нею жили!"

Обурився ворог; хтось крикнув: "Пали!"
І тріскіт розлігся зокола:
Багато чубатих лиш руки зняли
Й поклали на купи на чола.
Між ними найпершим упав Джеджалій,
Промовивши стиха кравчині своїй:

"Прощайте!.. Постійте, брати, до кінця
За край... і за славу козачу!"
Спалахнули пеклом за батька серця,
А Дуб аж затрясся: "Оддячу!
Хоч мало припасу, розкидали вщертъ,
Та в кожному набої летітиме смерть!"

Прорвались на берег завзяті стрільці –
І блиснуло світло раптове;
Шарахнули лави в залізнім кільці,
Попадали з коней панове...
Регоче кравчина: "Що, з'їли бобів?
Ет, лицарі, гойні до в'язнів, бабів!"

Т' але ж їм не довга потіха була, –
Небавом всі вийшли набої...

А ось і гармата в ляхів загула –
І повно вже крові людської:
Пронизують бомби завзятців рядки
Та тіло козаچه, знай, рвуть на шматки...

І мовчки лягають страшні вояки, –
Ні крику, ні ремства, ні згуку;
Коли ж упаде недобитий який,
Товариш урве його муку,
Промовивши любо: "Щасна тобі путь!
І нам за хвилину там випаде бути!"

Нелюдське звіроцтво і круля скребе,
І жаль овлада його серцем:
"Лицарство, – промовив, – неславить себе
Подібним катовничим герцем...
Гей, досить убою! Завзятцям даю
Я волю і кличу в коругву свою!"

Ущухли гармати... несе козакам
Крулевське ощадження джура;
Всього зо дві сотні лишилося там
Живого, залізного мура...
Наказ королевський немовбито люб;
Але на ту мову відказує Дуб:

"Спасибі за милость! Яснійшому рад
Усякий з нас вірно служити,
Нехай лиш накаже магнатський той гад
По цілій короні злокшити, –
Бо інак сваволя все знищить вкінєць
І Річ Посполиту оберне внівець!"

"Пся крев! – Вишневецький на тее гука, –
Король наказав нам гармати,
Так є ще кривуля та цяя рука, –
О, бидлу я дам себе знати!
В болото їх трупи! Грузіте гатки –
Живими розірвемо псів на шматки!

А їх передатця поставте отут,

Хай баче, як гинуть гадюки;
Коли ж їм надійде останній капут,
Почнуться й докажчику муки;
Тоді на дозвіллі натішуся я
З тортур і дратівлі змії-гультая!"

І трупи, й колеса, і люшні з возів
Летять у рідку багновицю...
І пробує ворог вже кілька разів
Полізти, та все намарницю,
Бо зла трясовина, мов чорна мара,
Що в неї не кинуть, - —усе пожира!

В одному-но місці, де чистий був став,
Нарешті болото згрузили,
І от по тій гатці то плазом, то вплав
Ворожі посунули сили;
Але ж розгорнутись їм змоги нема,
А люте козацтво на списи прийма...

І гинуть кварцяні на лезах, в багні,
За лавами сунуться лави;
Хоч жменя тих левів, а вельми жахні
Спиняють численні батави:
За велетня десять лягає ляхів...
Так гурт же тих левів щохвилі малів...

А ворог що більше на них назира,
Ярема що дужче шаліє...
"Гей, друзі! - Дуб крикнув. - Спочить нам пора!
Одно лиш, хорунжий Андрію, -
Щоб потоптом ворог, бува, не пішов
По нашій святині, - спали коругов!"

Чарує одвага сліпа короля, -
За лицарів серце спалилось,
На берег він скаче й до левів мовля, -
А вже їх но троє лишилось:
Семен, та Крутий, та хорунжий Гала,
І стяг, мов походня, над ними пала.

"Віддайтесь на милость, на ласку мою,
Най слово запевнить моцарське,
Що волю й шляхетство повічне даю
За ваше завзяття лицарське!
Нарешті, просіть що, і я без жалю,
За згоду можливе бажання вволю!"

"Спасибі за ласку,— - вклоняється Дуб, -
Твоє милосердя надмірне!
Ти батько наш рідний, козацтву ти люб,
Служить тобі будемо вірно
Душею і тілом, як батьку сини,
Одну тільки ласку, яснійший, вчини..."

Утік од нас злодій, Лисенко Іван,
Продав нас за биті таляри,
І от через його зрадецький талан
Дістали ми лютої кари...
Такого падлюки, такої змії
Іще не зазнано в козачій сім'ї...

Віддай же Іуду на правий наш суд,
На нашу козачу розправу:
По краплі ми з жил його виточим бруд
За тяжку наругу й неславу;
Я сам йому горло зубами протну
І китицю з шкури накраю рясну!"

"Цікаво, як пса рознесуть свої пси!" -
Князь гримнув, а круль по хвилині:
"Я слова не зламлю; ти правий єси, -
Звірюча і смерть є звірині!
Нехай же здивує хрещений весь люд,
Який товариський зрадничому суд!"

І з реготом в'яжуть злорадні кати
На ретязь Лисенка-Вовгуру:
"Ой весело буде, як рідні свати
Здеруть перепроданою шкуру!"
Присуджений смерті не зрушить і брів,
А в серці ховає любов до братів...

Яка йому радість палає в очах –
Ляхи добачають не дуже...
Заледве ступив він на берег в корчах,
Як гомін розлігся: "Наш друже!
Сподобив господь тебе вирвать від мук!"
І ретязі впали умиць йому з рук...

"Не ворог він лютий, а щира душа! –
Дуб грима ляхам остовпілим, –
І вільна Вкраїна тепера пиша
Таким переможником смілим:
На муки віддався він вам залюбки
Й вернув тим родині зборонців повки...

Йому на сім світі довіку хвала,
На тім же – у раї посада!
Звитягу, панове, вам зрада дала,
А сила народна не пада...
І велетнів славних, завзятців-орлів
Цурається Польща з-за гвалту панів...

Ой швидко дістане заліз і собі, –
В ярмі її слава поляже!..
Оце моє слово останнє тобі,
Ксьондзами нацькований враже!
А нам, мої друзі, прощатися тра,
Та линути вкупі до діда Петра".

І от обнялися дві пари на смерть,
На спокій німий до пробуди,
Та в тому стисканні загнали ущерть
Ножі один одному в груди...
Упали, й накрив їх опалений стяг,
Той свідок правдивий славетних звитяг...

Епілог

Вже майже три віки в давнині сидій
Пірнуло з часу того злого;
Колишніх кривавих та славних подій
Не сталося і сліду малого;

Де врава ревіла, де бенькет лунав,
Тепер там щиріця та висохлий став.

А люди, нащадки славетних орлів,
Що бились за край і за волю,
Блукають понуро край борон, плугів,
Та все не по власному полю,
Та й самі свавольці – пани-королі –
Марніють в неволі на рідній землі...

І сумно надокіл... Покрай течії
Шепочуть но верби похилі,
Як бились з-за кривди дві рідні сім'ї,
І горя добились, безсилі...
А буйний часами питає й зітха:
"Коли ж та розрада минеться лиха?!"